

Analiza politika u oblasti povezanosti obrazovnog sistema i tržišta rada u Bosni i Hercegovini

April 2011.

Izradu studije je podržao National Endowment for Democracy (NED)

Sadržaj:

1. Uvod	5
2. Obrazovni sistem i tržište rada u Bosni i Hercegovini	6
2.1. Obrazovni sistem	6
2.2. Tržište rada	9
2.3. Povezanost između obrazovnog sistema i tržišta rada - implikacije	11
3. Analiza postojećih mehanizama povezanosti između obrazovnog sistema i tržišta rada u BiH	14
3.1. Koordinacija politika javnih institucija za obrazovanje i rad i zapošljavanje ..	14
3.2. Koordinacija javnih institucija za obrazovanje i rad i zapošljavanje kroz projekte tehničke pomoći međunarodne zajednice u BiH	15
3.3. Ostali oblici saradnje i koordinacije u oblasti kreiranja i provođenja politika ..	17
4. Zaključci i preporuke	18
4.1. Osnovni zaključci	18
4.2. Preporuke dokumenta	19
4.2.1. Kreirati formalnu institucionalnu vezu i koordinacioni mehanizam prilikom kreiranja politika rada i zapošljavanja i politika obrazovanja	20
4.2.2. Smanjiti informacionu asimetriju kroz informisanje učenika završnih razreda srednjih škola o stanju na tržištu rada i posljedicama njihovih odluka ..	22
4.2.3. Poboljšati povezanost procesa obrazovanja i tržišta rada kroz povezivanje obrazovnih institucija i poslodavaca	24
4.2.4. Izvršiti reviziju školskog plana i programa i adaptirati postojeće obrazovne programe vještinama i znanjima koji su traženi na tržištu rada	25
Reference	28
Aneks 1 – Statistika obrazovanja u BiH	30
Aneks 2 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje	32
Aneks 3 – Zaposlenost prema Istraživanju radne snage u BiH	34
Aneks 4 – Legislativa u oblasti obrazovanja	36
Aneks 5 – Statistika tržišta rada u BiH prema Istraživanju radne snage	38
Aneks 6 – Lista kontakata i konsultacija u sklopu pripreme izvještaja	39

Skraćenice i akronimi:

BiH	Bosna i Hercegovina
FBiH, Fed	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
BD	Brčko District
EU	Evropska Unija
MCP BiH	Ministarstvo Civilnih Poslova Bosne i Hercegovine
CPU	Centar za politike i upravljanje
NED	National Endowment for Democracy
BHAS	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
LFS	Labour Force Survey/Istraživanje radne snage
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development/Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
BDP	Bruto Društveni Proizvod
ETF	European Training Foundation/ Evropska fondacija za obuku
GTZ	Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit/Društvo za tehničku saradnju, Njemačka agencija za međunarodni razvoj
UNDP	United Nations Development Programme/Razvojni program Ujedinjenih Nacija
YERP	Youth Employability and Retention Programme
SDC	Swiss Development Cooperation/Švicarska razvojna pomoć, Švicarska agencija za međunarodni razvoj
YEP	Youth Employability Programme
MDG	Millenium Development Goals/ Milenijumski razvojni ciljevi

Tabele:

Tabela 1 – Statistika osnovnog obrazovanja 2005/2010

Tabela 2 – Statistika srednješkolskog obrazovanja 2005/2010

Tabela 3 – Statistika visokoškolskog obrazovanja 2005/2010

Tabela 4 – Broj institucija u visokom obrazovanju

Tabela 5 – Studenti u visokoškolskim institucijama

Tabela 6 – Nastavni kadar u visokom obrazovanju

Tabela 7 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje

Tabela 8 – Srednješkolsko i visoko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika i studenata

Tabela 9 – Srednješkolsko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika

Tabela 10 – Visoko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata

Tabela 11 - Učešće u radnoj snazi prema starosnim grupama i spolu, 2009. godina

Tabela 12 - Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva i stopa zaposlenosti mladih u 2008. godini

Tabela 13 - Stope obrazovnog postignuća, 2009, procenti

Tabela 14 - Karakteristike radne snage prema nivou obrazovanja kao procenat radno sposobnog stanovništva

Tabela 15 – Stope aktivnosti stanovništva u BiH

Tabela 16 – Radno sposobno stanovništvo prema školskoj spremi i polu

1. Uvod

Centar za politike i upravljanje (CPU) je nezavisno i neprofitno udruženje osnovano 2009. godine s ciljem da podržava i zagovara održive razvojne procese u Bosni i Hercegovini (BiH). CPU kreira i promovira ekonomske politike, politike evropskih integracija, politike socijalnog razvoja, te podstiče procese reforme javne uprave.

CPU je u 2010-toj godini proveo istraživanje i uradio analizu provođenja politika u oblasti razvoja ljudskog kapitala (*human capital development*) i obrazovanja u BiH. Istraživanje je identifikovalo niz slabosti u provođenju politika, kao i niz problema koji značajno utiču na smanjenje ljudskog kapitala BiH. Obrazovni sistem, koji bi trebao biti generator ljudskog kapitala, identifikovan je kao jedna od glavnih slabosti. Dva ključna razloga su smanjenje kvaliteta obrazovanja i nepovezanost obrazovnog sistema i tržišta rada.

Nepovezanost obrazovnog sistema i tržišta rada je problem koji je identifikovan u više analiza tržišta rada¹, ali su dosadašnji pokušaji rješavanja ovog problema prošli bez značajnijih rezultata i napretka u ovoj oblasti². Ključna manifestacija problema je inertnost obrazovnog sistema, koji pravi male ili nikakve pomake u prilagođavanju potrebama tržišta rada. Srednje stručne škole i visokoškolske ustanove u BiH upisnu politiku prilagođavaju postojećim vlastitim resursima i interesu studenata, dok tržište rada u BiH, koje karakteriše visoka nezaposlenost, pati od deficita određenih profila kadrova.

Krajnji efekat je da bh. društvo troši relativno visok procenat Bruto Društvenog proizvoda (BDP), bez ekvivalentnih rezultata u kvaliteti kadrova koje proizvede obrazovni sistem (*education outcomes*). Ovaj fenomen se prenosi i na tržište rada, pa time i na ekonomiju i razvoj BiH uopšte, smanjujući konkurentnost i izvoz bh. preduzeća, pa time siromaši i društvo u cjelini.

Svrha ovog dokumenta je analiza datog problema kroz analizu njegovih uzroka i postojećeg stanja. U drugom poglavlju dokumenta dat je pregled obrazovnog sistema i tržišta rada u Bosni i Hercegovini, kao i implikacija povezanosti između obrazovnog sistema i tržišta rada. U trećem poglavlju analiziraju se postojeći mehanizmi povezanosti između obrazovnog sistema i tržišta rada. Poglavlje četiri prikazuje zaključke i preporuke dokumenta.

---

¹ Vidjeti npr. Funkcionalni pregled tržišta rada u BiH, EU CARDS, 2005

² Evropska Unija je implementirala dva projekta u ovoj oblasti – „Reforma tržišta rada i uvođenje informacionog sistema tržišta rada“ u 2007. godini i „Stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih“ u 2007. i 2008. godini.

2. Obrazovni sistem i tržište rada u Bosni i Hercegovini

U drugom poglavlju dokumenta dat je pregled obrazovnog sistema (dio 2.1.) i tržišta rada (dio 2.2.) u Bosni i Hercegovini, kao i implikacije povezanosti između obrazovnog sistema i tržišta rada (dio 2.3.).

2.1. Obrazovni sistem

Obrazovanje u BiH spada u entitetske nadležnosti, sa ograničenom krovnom strukturom na državnom nivou. Na državnom nivou postoji Sektor za obrazovanje, nauku, kulturu i sport pri Ministarstvu civilnih poslova (MCP) Bosne i Hercegovine, sa veoma ograničenim mandatom i odgovornostima. Osim ovog odjela, postoji i Agencija za standarde i ocjenjivanje u obrazovanju za FBiH i RS i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. U Distriktu Brčko nadležnost za obrazovanje ima Odjel za obrazovanje Brčko Distrikta³.

Na entitetskom nivou, za obrazovanje su odgovorni Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke Federacije BiH i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske. U Federaciji BiH (FBiH), odgovornost za obrazovanje je u podijeljenoj nadležnosti između entitetskog i kantonalnog nivoa – svaki od 10 kantona u FBiH ima svoje ministarstvo obrazovanja i kantonalne propise koji regulišu ovu oblast. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je nadležno za koordinaciju među kantonima i one funkcije koje su mu povjerene od strane kantona. Spektar funkcija ovakvog ministarstva je prilično ograničen⁴. U Republici Srpskoj (RS), sistem javne uprave sektora obrazovanja u RS predstavlja centraliziraniji i koherentniji model. Nadležnost za obrazovanje na entitetskom nivou leži na Ministarstvu prosvjete i kulture RS⁵.

Postoje planovi za uspostavu još četiri tijela na državnom nivou. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH predviđa osnivanje Agencije za nastavne planove i programe, dok Nacrt zakona o visokom obrazovanju u BiH predviđa uspostavu tijela odgovornog za visoko obrazovanje i tijela odgovornog za priznavanje akademskih kvalifikacija⁶. Predviđeno je i osnivanje institucija za koordinaciju osnovnih i srednjih stručnih škola.

Sistem obrazovanja se finansira iz entitetskih, kantonalnih, te općinskih budžeta. Udio finansiranja obrazovanja iz državnog budžeta je neznatan. RS izdvaja za obrazovanje oko 4% BDP-a, dok FBiH izdvaja oko 6% od ukupnog BDP-a. Procenat javne potrošnje koji se ulaže u obrazovanje u BiH je iznad

---

³ Odjel za obrazovanje u Brčko Distriktu je nadležan za 16 osnovnih i 4 srednje škole.

⁴ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

⁵ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

⁶ Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini, EU CARDS, 2005

regionalnog prosjeka, a nešto je niži od EU prosjeka. Preko 50% javnih izdvajanja za obrazovanje odlazi na osnovno obrazovanje⁷.

S obzirom na fragmentiranost obrazovnog sistema, postoje značajne razlike u nivou finansiranja po učeniku, kao i razlike u nivoima plata i naknada zaposlenih u obrazovnom procesu između entiteta i kantona. Struktura troškova obrazovnog sistema je jako nepovoljna. Oko 88% budžetskih sredstava namijenjenih obrazovanju se izdvaja za plate i naknade zaposlenim, 8% za materijalne troškove, dok na kapitalna ulaganja odlazi 4% obrazovnih budžeta. Najveći dio sredstava predviđenih za materijalne troškove usmjeren je na plaćanje energije i komunalnih usluga, a vrlo mali dio sredstava se izdvaja za održavanje objekata i nabavku materijala.

U sklopu reforme procesa obrazovanja u BiH, u periodu 2003-2010. godina usvojen je jedinstven legislativni okvir⁸ za obrazovanje (zakoni na državnom nivou):

- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini;
- Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini;
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini;
- Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje;
- Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinaciji unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje Bosne i Hercegovine;
- Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju.

Iako je pravni okvir za funkcionisanje sistema zaokružen, problemi su nastali u primjeni zakona. Prema ocjeni European Training Foundation (ETF), puna implementacija Zakona o visokom obrazovanju se čeka zbog nedostatka mehanizma za primjenu zakona i činjenice da su amandmani koji su ugrađeni u konačnu verziju otežali primjenu zakona⁹. Nešto bolji rezultati su postignuti u primjeni zakona o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, ali ostaju brojni problemi koji su vezani za nedostatak mehanizma za primjenu zakona.

Politika razvoja obrazovanja u BiH je utvrđena sljedećim strateškim dokumentima:

- Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008–2015;
- Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007 – 2013 godine.

Strateški dokumenti identifikuju ključne probleme u obrazovnom sistemu, kao i ciljeve u kratkom, dugom i srednjem roku, te mjere koje se trebaju

---

⁷ “Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008–2015”, Vijeće ministara BiH, 2008

⁸ Detaljan pregled legislativne na državnom, entitetskom i lokalnom (kantonalnom) nivou nalazi se u Aneksu 5 dokumenta

⁹ „Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan 2009“, European Training Foundation, 2009

implementirati. Strateški dokumenti se dotiču velikog broja multi-sektoralnih problema, kao što je socijalna i druga isključenost određenih socijalnih grupa, te povezivanje obrazovnog sistema sa tržištem rada. U strategiji razvoja obrazovanja se eksplicitno navodi da „analiza strukture nezaposlenih... [pokazuje]... da veoma visok procenat njih ne može naći posao zbog niskog nivoa obrazovanja ili odsustva odgovarajuće kvalifikacije. Zbog toga je izuzetno važno usaglasiti promjene u obrazovanju sa promjenama na tržištu rada¹⁰.

Statistički podaci za posljednjih pet godina¹¹ pokazuju značajno smanjenje broja učenika u osnovnim školama, zbog posljedica demografskih kretanja. Broj učenika u osnovnim školama se smanjio sa 380.696 u školskoj godini 04/05 na 359.902 učenika u školskoj 08/09, odnosno za 20.794 učenika (5,5%) u petogodišnjem periodu. U proteklih pet godina broj škola u BiH se smanjio sa 1.887 na 1.874, dok se broj školskih odjeljenja povećao za 521 (sa 16.396 na 16.917). Također, prosječan broj učenika u odjeljenju se smanjio sa 23,2 u školskoj godini 04/05 na 21.2 u školskoj godini 08/09¹².

Isti trend je primjetan i u srednjem obrazovanju – iako se u petogodišnjem periodu broj srednjih škola povećao sa 303 na 308, broj odjeljenja se smanjio sa 6.052 na 5.942 (2%), a broj učenika sa 164.743 na 145.687 (13%). Broj učenika po odjeljenju se smanjio sa 27.5 na 24.5¹³. Pri tome su se trošak po učeniku, kao i ukupna izdvajanja, povećali za 11%.

Za razliku od osnovnog i srednjeg, statistika visokog obrazovanja pokazuje značajno povećanje svih pokazatelja. Broj visokoškolskih ustanova (fakulteta i viših škola, u petogodišnjem periodu (2004-2009 godina) povećan je sa 113 na 147. Broj univerziteta je povećan sa 18 na 22 otvaranjem četiri privatna univerziteta. Broj studenata se također značajno povećao – sa 84.475 na 109.579 (30%). Broj studenata koji su završili studij je povećan za gotovo 100% - sa 8.127 na 16.581.

Povećanje broja studenata koji završavaju studij je u najvećoj mjeri rezultat provođenja Bolonjskog procesa. Osim pozitivnih efekata, kao što su povećanje ljudskog kapitala, ovaj proces ima i negativne efekte, jer najveći broj studenata koji završavaju studij završava na evidencijama zavoda za zapošljavanje¹⁴. U periodu od posljednjih 5 godina, učešće osoba sa visokom stručnom spremom u ukupnom broju nezaposlenih u Kantonu Sarajevo se povećalo za 90%. Upisna politika se neće promijeniti ni u 2011/2012 godini, „što znači da će ponovo najviše brucoša biti upisano na fakultete društvenog smjera, čijih bivših studenata ima najviše na evidencijama nezaposlenih¹⁵.

¹⁰ Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008–2015

¹¹ Za detaljnu statistiku obrazovanja u BiH vidjeti Aneks 1 i Aneks 2 ovog dokumenta

¹² „Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini – kvalitet, kreativnost i inovativnost?? – Centar za politike i upravljanje, 2010

¹³ Izvor: BHAS, Statistika obrazovanja, 2010.

¹⁴ Članak „Drastično povećan broj nezaposlenih sa VSS: Sa fakulteta na biro“, Dnevni Avaz, 03.04.2011

<http://www.dnevniavaz.ba/vijesti/teme/29126-drasticno-povecan-broj-nezaposlenih-sa-vss-s-fakulteta-na-biro.html>

¹⁵ Članak „Drastično povećan broj nezaposlenih sa VSS: Sa fakulteta na biro“, Dnevni Avaz, 03.04.2011

<http://www.dnevniavaz.ba/vijesti/teme/29126-drasticno-povecan-broj-nezaposlenih-sa-vss-s-fakulteta-na-biro.html>

2.2. Tržište rada

Tržište rada u BiH karakterišu visoke stope nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti i neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom i niska mobilnost radne snage. Interpretaciji statistike tržišta radne snage treba pristupiti sa dozom opreza. Zvanična statistika zaposlenosti i nezaposlenosti pokazuje veliki broj registrovanih nezaposlenih, koji su često registrovani na zavodima za zapošljavanja zbog ostvarivanja prava na pasivne mjere zapošljavanja, kao što su zdravstveno osiguranje i druge vrste pogodnosti¹⁶. Iz navedenih razloga, za potrebe analize tržišta rada se češće koriste podaci Istraživanja radne snage (LFS).

Prema podacima LFS za 2009. godinu, U BiH je u periodu 2007.-2009. godina došlo do povećanja zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti. U posljednje dvije godine (2010.-2011.) je nezaposlenost povećana zbog efekata svjetske ekonomske krize na BiH. Iako ne postoje pouzdani podaci o broju stanovnika, istraživanje radne snage pokazuje zabrinjavajući trend smanjenja radno sposobnog stanovništva, koje nastaje kao rezultat smanjenog prirodnog priraštaja i migracije. Procenat smanjenja radno sposobnog stanovništva veći je od smanjenja broja neaktivnih osoba.

Dodatni problem predstavlja ponuda radne snage. Prema LFS, 93% nezaposlenog stanovništva ima srednju, osnovnu školu ili manje. Podaci pokazuju da 48% nezaposlenih osoba ima osnovnu školu i manje. Kada u obzir uzmemo trend da je opšti trend da se učešće poslova sa visokim obrazovanjem u novim radnim mjestima značajno povećava u odnosu na poslove sa nižim kvalifikacijama, činjenica je da tržište rada u BiH nema adekvatne odgovore u vidu politika rješavanja ovog problema.

Problem dodatno otežava nedostatak veze između obrazovnog sistema i tržišta rada u BiH¹⁷. U BiH ne postoji adekvatni mehanizmi koji prosljeđuju informacije sa tržišta rada o ponudi i potražnji radne snage mehanizmima za kreiranje politike obrazovanja. Kao posljedica toga, obrazovni sistem u BiH svake godine po automatizmu proizvodi kadrove koji se potom prosljeđuju na zavode za zapošljavanje. Određena zanimanja, kao što su npr. zanatska zanimanja – gumar, staklarski graver, hidroizolater, srednjoškolska stručna zanimanja – veterinarski tehničar, cvjećarski tehničar, tehničar elektronske optike, farmaceutski tehnolog, ili zanimanja sa visokom i višom spremom – inženjer PTT organizacije, inženjer arhitekta, inženjer geotehnike, diplomirani farmaceut, diplomirani arhitekta, diplomirani grafički inženjer su deficitarna¹⁸, dok se kod drugih zanimanja konstantno povećava broj osoba koje završavaju proces obrazovanja i registruju se kao nezaposlene osobe. Čak i u slučajevima kada tih profila nezaposlenih ima na nekom od zavoda,

¹⁶ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

¹⁷ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

¹⁸ „Tržište rada i cjeloživotno učenje“, Omer Korjenić, Most, 2007

nezaposlene osobe nisu u mogućnosti ili ne žele da rade na drugim mjestima, tako da je mobilnost radne snage unutar BiH gotovo nepostojeća.

BiH je navedene i druge probleme identifikovala u strategiji zapošljavanja¹⁹, te je postavila ciljeve i definisala mjere i politike za postizanje istih, ali se u praksi ne realizuju aktivnosti na provođenju mjera. Kao primjer možemo navesti entitetsku Strategiju zapošljavanja u FBiH, koja je usvojena u martu 2009. godine, ali Vlada do marta 2011. godine nije provela niti jednu od definisanih mjera, niti je ispunila ijedan od postavljenih ciljeva. Izvještaj Evropske Komisije o napretku BiH u procesima integracije i ispunjavanja obaveza navodi da nije zabilježen napredak u provođenju politike zapošljavanja²⁰.

Dodatni problem prouzrokuju i loše politike u oblasti zapošljavanja i nemogućnost zavoda da obavljaju svoju primarnu svrhu. Pristup službama za zapošljavanje je univerzalan i omogućava pristup zdravstvenom osiguranju. Ovo ima za rezultat veliki broj nezaposlenih lica, koja se prijavljuju kako bi ostvarila zdravstveno osiguranje, a da aktivno ne traže posao. Veliki broj evidentiranih nezaposlenih lica ima za posljedicu neefikasne i veoma slabe usluge²¹.

Najveći dio sredstava u zavodima se usmjerava na provođenje pasivnih mjera, kao što su zdravstveno osiguranje i naknade za nezaposlenost, te na administrativne troškove (plate i naknade zaposlenih u zavodima). Na aktivne mjere zapošljavanja, koje direktno utiču na izgradnju ljudskog kapitala, usmjeravaju se sredstva koja preostanu.

BiH značajno zaostaje i za zemljama u regionu. Provedene reforme u Hrvatskoj, Crnoj Gori i Makedoniji su dale značajne rezultate i u veoma kratkom roku. Reforme su se odnosile na razdvajanje aktivnih i „pasivnih“ tražilaca zaposlenja, skidanje tereta pasivnih („socijalnih“) mjera sa zavoda i usmjeravanje zavoda na aktivne tražioce zaposlenja. Provođenje ovih mjera je u sve tri zemlje smanjilo broj registrovanih nezaposlenih u veoma kratkom roku, te je dovelo do značajnog povećanja zaposlenosti²².

Slovenija se regionalno navodi kao jedan od primjera uspješne prakse u poboljšanju veze između sistema stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih (VET) i tržišta rada. Institut za VET (Center za poklično obrazovanje Republike Slovenije)²³ je primjenio standarde i propise u skladu sa direktivama EU, te je uveo jedinstveni sistem kvalifikacija. Prema tom sistemu, kako bi se ishodi obrazovnog sistema (education outcomes) što bolje prilagodili potrebama tržišta rada, uvedene su tri vrste kvalifikacija: kvalifikacije nakon završetka stepena formalnog obrazovanja, kvalifikacije

¹⁹ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

²⁰ Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report, Delegation of the European Commission, 2009

²¹ „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010

²² Izvor: ILO Labour Statistics (LABOR STA) baza podataka, <http://laborsta.ilo.org/>

²³ Izvor: Center za poklično obrazovanje Republike Slovenije <http://www.cpi.si/>

nakon završetka stručnog obrazovanja i obuke koja je certificirana u skladu sa jedinstvenim sistemom kvalifikacija, te ostale kvalifikacije. Uveden je sistem mjerenja i priznavanja neformalnog obrazovanja. Sistem je također omogućio i školama da imaju visok stepen autonomije kod prilagođavanja plana i programa potrebama tržišta rada i lokalnim uslovima, u okviru postavljenih standarda.

2.3. Povezanost između obrazovnog sistema i tržišta rada - implikacije

Iako veza između tržišta rada i obrazovnog sistema djeluje kao jednosmjerna ulica, ova dva sistema su usko povezana i razmjena inputa i resursa teče dvostrano. Osim međusobno, ova dva sistema su povezana i sa drugim podsystemima, te sa ekonomskim sistemom uopšte.

U sistemu koji idealno funkcioniše, obrazovni sistem snabdijeva tržište rada potrebnim kadrovima, te te kadrove obučava i daje im ključne kvalifikacije, znanja i vještine koje su potrebne tržištu rada, uz minimalni trošak sistema obrazovanja.

Postoje različita istraživanja uzročne povezanosti opšteg nivoa pismenosti stanovništva jedne zemlje i opšte produktivnosti ekonomije²⁴, ali je isto tako evidentno da predugo trajanje procesa obrazovanja (8-12 godina), koji za svoj krajnji ishod ima samo opismenjavanje, izaziva nepotrebne troškove za ekonomiju.

Na ovaj način dolazi do fenomena poznatih kao prekomjerno obrazovanje (*overeducation*) i nedovoljno obrazovanje (*undereducation*)²⁵. Oba fenomena su jako prisutna u BiH, jer je česta situacija da nezaposlene osobe prihvataju poslove koje su ispod njihovih kvalifikacija, što predstavlja rasipanje sredstava na obrazovanje ovih kadrova, a dešava se i da na tržištu ne postoje kadrovi koji imaju potrebna znanja za obavljanje određenih poslova, te se ovo nadomješćuje uvozom kvalifikovanih kadrova čiji je trošak značajno veći, pa se i na ovaj način smanjuje konkurentnost bh. ekonomije.

Neusklađenost „proizvodnje“ profila kadrova i potražnje na tržištu rada ima različite implikacije. Ukoliko obrazovni sistem proizvodi kadrove koji nakon završetka procesa obrazovanja završavaju kao osobe registrovane kod zavoda za zapošljavanje, kao što je to u velikoj mjeri slučaj u BiH, onda se sredstva rasipaju na obrazovni proces koji je društveno nepotreban. Problem je dodatno pogoršan i u slučajevima kada su ti kadrovi dugotrajno nezaposleni, jer sa nakon višegodišnje nezaposlenosti vještine i znanja stečene u procesu obrazovanja gube, pa se kadrovi koji su dugoročno

---

²⁴ Vidjeti npr. „Tertiary Education Systems and Labour Markets“, OECD, 2007

²⁵ Vidjeti „Higher Education and Labour Market“, Stephen Machin, Sandra McNally, CentrePiece Autumn 2007

nezaposleni a nisu prošli sistem prekvalifikacije i/ili doškolvavanja smatraju nekvalifikovanim²⁶.

Prekomjerna „proizvodnja“ određenog profila kadrova prouzrokuje povećanje ponude tog profila u odnosu na potražnju, pa se time utiče na visinu zarada osoba u tom profilu. Ekonomski teoretičari neoklasične (neoliberalne) škole²⁷ smatraju da se tržište rada i obrazovni sistem prilagođavaju u srednjem do dugom roku, te da u obrazovnom sistemu (uz ograničenu državnu intervenciju) dolazi do smanjenja proizvodnje tih kadrova dok tržište ne uđe u ravnotežu. U rigidnim tržištima rada, kao što je tržište u BiH, gdje postoji mala ili nikakva mobilnost radne snage i vrlo ograničeno prilagođavanje, prekomjerna proizvodnja profila kadrova koji nisu traženi dodatno povećava nezaposlenost.

Nedostatak određenog kadra, uz prekomjernu proizvodnju kadrova koji nisu traženi na tržištu prouzrokuje fenomen poznat kao „*skill mismatch*“. Kod ovog fenomena, troše se veliki društveni resursi na obrazovanje kadrova koji nisu traženi, a ograničava se razvoj ekonomije i rast konkurentnosti ekonomije BiH zbog nedostatka kadrova koji su potrebni za dalji ekonomski razvoj. Ovo se u BiH danas u najvećoj mjeri odnosi na inženjere i visokokvalifikovano tehničko osoblje, te kvalifikovane tehnologe raznih profila²⁸.

Studija Svjetske Banke koja je analizirala povezanost između rasta i raspoloživih ljudskih resursa²⁹ je identifikovala nedostatak određenih profila kao jedan od faktora koji usporavaju razvoj bh. ekonomije. U slučaju BiH, problem se manifestuje u dvije dimenzije – osim nedostatka određenih profila (kao što su mašinski inženjeri, obučeni administrativni asistenti, varioci i sl.), u bh. preduzećima je prisutan i nedostatak vještina kao što su komunikacione vještine, poznavanje rada na kompjuteru, znanja stranih jezika, te menadžerske i liderske vještine³⁰. Ovaj nalaz se odnosi na sve klase radne snage, a poseban nedostatak je uočljiv kod osoba koje su završile fakultete.

Kao tri ključna razloga nedostatka povezanosti između onoga što je potrebno tržištu rada i onoga što „proizvede“ obrazovni sistem mogu se identifikovati: proces tranzicije, nedostatak privatnih pružalaca usluga obrazovanja i obuke radne snage u traženim znanjima i vještinama, te nedostatak adekvatne strategije i politika vlade na svim nivoima u BiH³¹.

---

²⁶ Različiti teoretičari uzimaju različitu dužinu trajanja nezaposlenosti kao dugoročnu. Dok se u 80-tim godinama drugotrajnom nezaposlenošću smatrala nezaposlenost u trajanju iznad 10 ili 12 godina, danas se dugotrajnom nezaposlenošću (koja uzrokuje gubitak stečenih znanja i vještina) smatra nezaposlenost u periodu od 6 do 8 godina. Primarni razlog skraćivanja roka je skraćeni proces zastarjevanja tehnologija i brze promjene tehničko-tehnoloških procesa.

²⁷ Poznate i kao *Mainstream Economics*

²⁸ Vidjeti Strategiju zapošljavanja Federacije BiH, Ministarstvo za rad i socijalna pitanja FBiH, 2007

²⁹ “Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina?”, World Bank, 2009

³⁰ “Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina?”, World Bank, 2009

³¹ “Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina?”, World Bank, 2009

Politika planiranja „proizvodnje“ kadrova u procesu obrazovanja nije jednostavan proces, i zahtijeva značajan angažman vremena, finansijskih sredstava i multisektoralne ekspertize. Iako društvo treba dati prednost kadrovima koji su traženi na tržištu, ovom kriteriju treba pristupiti sa oprezom. Neka zanimanja, kao što su recimo umjetnička zanimanja, ostvaruju značajno manji povrat za društvo od troška procesa obrazovanja tih profila, ali je za društvo neophodno da ulaže u ovaj vid obrazovanja³². Zanimanja sa najvećim povratom i za individualnu osobu i za društvo su inženjerska zanimanja. Autori koji su istraživali ovu oblast pretpostavljaju da do distorzije u procesu obrazovanja dolazi zbog različitog valoriziranja i afiniteta individualaca, ali i zbog nedovoljnog nivoa informacija koje osobe imaju kada se odlučuju na studij³³.

Najveći povrat na ulaganje u obrazovanje za društvo ostvaruje se ulaganjem u visoko-kvalitetno osnovno obrazovanje³⁴. Ovaj povrat za društvo se visoko multiplicira i u osnovnom obrazovanju, i kroz smanjenje troškova obrazovanja i poboljšanje rezultata obrazovanja (*education outcomes*) u svim kasnijim fazama procesa obrazovanja.

Svi navedeni primjeri pokazuju da se obrazovni sistem i tržište rada dvije podkomponente istog sistema. Neophodno je da kreatori politika u obje komponente usko sarađuju, i da im ključni kriterijum prilikom dizajniranja politika budu kratkoročne, srednjeročne i dugoročne potrebe tržišta rada (poslodavaca). Profili kadrova koje „proizvede“ obrazovni sistem moraju imati sve vještine koje su zahtjevane na tržištu. Na ovaj način se obezbjeđuje efikasno korištenje društvenih resursa i povećava konkurentna pozicija ekonomije.

Međutim, samo poboljšanje i usklađivanje kvaliteta i kvantiteta procesa obrazovanja neće imati efekta ukoliko se u obzir ne uzme i politika stvaranja novih radnih mjesta. Za kadrove koji se „proizvedu“ u obrazovnom procesu potreban je dovoljan broj, ali i radna mjesta koja su adekvatna njihovim znanjima i vještinama stečenim u procesu obrazovanja. Zbog toga je ovaj fenomen potrebno posmatrati u sklopu analize cjelokupne ekonomije. Prilikom planiranja politika procesa obrazovanja potrebno je uzeti u obzir trendove tržišta rada, ali i fiskalnu i opštu makroekonomsku sliku zemlje, te mogućnosti i izgleda za strana ulaganja u sektore ekonomije.

---

³² Vidjeti Linking Education Policy to Labour Market Outcomes, Tazeen Faslih, World Bank, 2008

³³ Linking Education Policy to Labour Market Outcomes, Tazeen Faslih, World Bank, 2008

³⁴ Linking Education Policy to Labour Market Outcomes, Tazeen Faslih, World Bank, 2008

3. Analiza postojećih mehanizama povezanosti između obrazovnog sistema i tržišta rada u BiH

U trećem poglavlju analiziraju se postojeći mehanizmi povezanosti između obrazovnog sistema i tržišta rada. Kako je objašnjeno u prethodnom poglavlju, obrazovni sistem i tržište rada su direktno povezani i međusobno uslovljeni sistemi, te je u svrhu dobrog funkcionisanja opšteg (društvenog) sistema, i sprječavanja nastanka ili inteziviranja niza drugih problema³⁵, neophodno da su ova dva sistema povezana u svom funkcionisanju, te da među istim postoji povratna sprega.

3.1. Koordinacija politika javnih institucija za obrazovanje i rad i zapošljavanje

Istraživanje u sklopu pripreme ovog izvještaja pokazalo je da je koordinacija politika javnih institucija za obrazovanje i rad i zapošljavanje mala ili nikakva. Između entitetskih ministarstava obrazovanja³⁶ i rada³⁷, te struktura za obrazovanje i rad na državnom nivou³⁸ i entitetskih ministarstava ne postoji jasan mehanizam za saradnju i razmjenu podataka, zajedničku pripremu politika, niti postoje obavezujuća uputstva ili podzakonski akti koji ove institucije obavezuju na istu.

Entitetski zavodi za zapošljavanje³⁹ prate i analiziraju kretanja na tržištu rada, koja se sumiraju u vidu izvještaja i analiza trendova⁴⁰, ali se ovi izvještaji ne uzimaju u obzir prilikom kreiranja politika obrazovanja. Postojeći izvještaji i analiza trendova se zasnivaju na procjenama potreba poslodavaca i kretanja na tržištu rada. Istraživanje se provodi na uzorku od 4200 (2007. godina), 2600 (2009. godina) i 2500 (2010. godina) poslodavaca, što u odnosu na ukupan procjenjeni broj aktivnih preduzeća u BiH predstavlja značajan uzorak⁴¹. Osnovni nalaz koji je zajednički za sve izvještaje je da poslodavcima nedostaju nekoliko kvalifikovanih i visokokvalifikovanih profila radnika, kao i da osobe koje izlaze iz procesa obrazovanja često, iako posjeduju formalnu traženu kvalifikaciju, ne posjeduju osnovne vještine koje su potrebne za obavljanje određene djelatnosti, pa korištenje ovih osoba zahtijeva značajna ulaganja resursa poslodavca kako bi se ove osobe u potpunosti uvele u radni proces.

Ministarstva obrazovanja i vezane institucije su u velikoj mjeri svjesne problema na tržištu rada, kao i postojanja izvještaja i analiza trendova

---

³⁵ Kao što su npr. rasipanje oskudnih javnih resursa na nepotrebno obrazovanje, nedostatak potrebnih kadrova, kreiranje visokokvalifikovanih nezaposlenih osoba, povećavanje nezaposlenosti uopšte i sl.

³⁶ Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke i Ministarstvo prosvjete i kulture RS

³⁷ Federalno Ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo rada i boračko invalidske zaštite RS

³⁸ Sektor za obrazovanje i Sektor za rad, zapošljavanje, socijalnu zaštitu i penzije pri Ministarstvu Civilnih poslova BiH

³⁹ Zavod za zapošljavanje FBiH i Zavod za zapošljavanje RS

⁴⁰ Vidjeti npr. izvještaje Analiza tržišta rada i zapošljavanja u FBiH u 2010. godini sa procjenama za 2011. godinu, Zavod za zapošljavanje FBiH, 2011, i Osnovni pokazatelji stanja zaposlenosti i nezaposlenosti, Zavod za zapošljavanje RS, 2011

⁴¹ Prema Izvještaju o stanju malih i srednjih preduzeća koje je objavio IFC SEED („SME Mapping“, IFC/SEED, 2005), ukupan broj aktivnih preduzeća u BiH je oko 28000, od čega je oko 18000 u FBiH i oko 10000 u RS.

navedenih iznad. Međutim, u razgovoru sa kreatorima politika obrazovanja, utvrđeno je da ne postoji formalni mehanizam koji osigurava korištenje ovih podataka i informacija u procesu kreiranja obrazovne politike. Problem dodatno uslovljava i organizaciona disonanca i institucionalna fragmentiranost u Federaciji BiH, gdje je politika obrazovanja visoko decentralizirana, i uglavnom se kreira na nivou kantona, dok se politika razvoja tržišta rada uglavnom kreira na entitetskom a provodi na lokalnom (kantonalnom) nivou⁴².

Institucije u oblasti rada i zapošljavanja također naglašavaju i problem nedostatka informisanosti osoba u procesu obrazovanja koje donose odluku o izboru prilikom prelaska iz primarnog u sekundarno, i iz sekundarnog u tercijarno obrazovanje. Iako se u BiH program profesionalne orijentacije provodi od 1989. godine⁴³, vjeruje se da je program orijentisan isključivo na lične afinitete pojedinačne osobe, te da ne pruža dovoljan nivo informacija o stanju na tržištu rada i posljedicama odluka. Osobe koje donose odluke o tome koju će srednju školu upisati nakon završetka osnovnog obrazovanja najčešće nisu svjesne rizika i mogućnosti da će nakon završetka sekundarnog obrazovanja dobiti kvalifikacije koje nisu tražene na tržištu rada, te im prilikom donošenja odluka ovo ne predstavlja bitan faktor u odlučivanju.

3.2. Koordinacija javnih institucija za obrazovanje i rad i zapošljavanje kroz projekte tehničke pomoći međunarodne zajednice u BiH

Problemi nedostatka institucionalne koordinacije su prepoznati u više analiza tržišta rada, te su kao takvi adresirani kroz nekoliko projekata tehničke pomoći finansiranih od institucija međunarodne zajednice i bilateralnih donatora. U periodu od 2005-2009. godine glavni akcenat donatorske pomoći bio je na analizi sektora obrazovanja i tržišta rada⁴⁴, te reformi tržišta rada, izradi politike i strategije zapošljavanja i razvijanju informacionog sistema tržišta rada, koji su trebali adresirati probleme navedene u sektorskim analizama⁴⁵.

U 2010. i 2011. godini najveći akcenat tehničke pomoći stavljen je na zapošljavanje mladih i adresiranje problema vezanih za nedostatak povezanosti obrazovnog sistema i tržišta rada. Incijalni koraci su napravljeni

---

⁴² U najvećoj mjeri se politika razvoja tržišta rada i zapošljavanja kreira na entitetskom (Federalnom) nivou, dok se na lokalnom (Kantonalnom) nivou samo provode mjere na osnovu budžeta raspoloživih za provođenje mjera. Zbog ovakve situacije i značajne razlike između pojedinačnih budžeta, realno se može govoriti o 10 politika razvoja tržišta rada i zapošljavanja u FBiH.

⁴³ Gotovo sve osnovne škole u FBiH, i veliki dio škola u RS, provode program profesionalne orijentacije. Procjenjuje se da program profesionalne orijentacije prođe preko 20.000 učenika završnih razreda u FBiH i preko 6.000 učenika završnih razreda osnovnih škola u RS, od ukupnog procenjenog broja od 35.000-40.000 učenika završnih razreda u BiH.

⁴⁴ Vidjeti "Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini", EU CARDS, 2005, te „Funkcionalni pregled tržišta rada u Bosni i Hercegovini“, EU CARDS, 2006

⁴⁵ Ovo je urađeno kroz projekte tehničke pomoći „Reforma tržišta rada i sektora zapošljavanja u BiH i razvijanje informacionog sistema tržišta rada u BiH“ koji je finansirala Evropska Unija u 2007. godini, projekat „Razvoj stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih u BiH“, koji je finansirala Evropska Unija u 2008. godini, te projekat „Izgradnja kapaciteta institucija zaduženih za zapošljavanje u BiH“ koji je finansirala Evropska Unija u 2009. godini.

kroz Program razvoja mladih koji je finansirao GTZ⁴⁶, te programe zapošljavanja i zadržavanja mladih u BiH (Youth Employability and Retention Programme YERP) koji finansira Razvojni program Ujedinjenih Nacija (UNDP) i programa zapošljavanja mladih (Youth Employment Programme YEP) koji finansira Švicarska agencija za razvoj (SDC).

Program zapošljavanja i zadržavanja mladih u BiH (Youth Employability and Retention Programme YERP) se provodi u okviru UNDP-ove inicijative Milenijumski razvojni ciljevi (Millenium Development Goals). Osnovni cilj mu je da spriječi odliv mozgova iz BiH i smanji nezaposlenost kod mladih. Program se završava u decembru 2012. godine. Ukupan budžet projekta je 6 miliona USD. Program je prepoznao nedostatak adaptacije obrazovnog sistema u BiH potrebama tržišta rada, te činjenicu da mladi ljudi prilikom završetka obrazovanja najčešće završavaju na zavodima za zapošljavanje. Osnovne aktivnosti koje se provode na terenu su: otvaranje 14 informativnih centara koje će pružati informacije mladim ljudima o mogućnostima zaposlenja i usmjeravanja vlastitog obrazovanja u opštinama koje su uključene u program⁴⁷; izmjena nastavnog plana i programa u 50 osnovnih i 50 srednjih škola, kako bi se nastavni plan prilagodio potrebama tržišta rada; obezbjeđenje prakse (*internship*) za 500 mladih ljudi.

Informativni centri će se baviti savjetovanjem i usmjeravanjem mladih ljudi prilikom izbora srednje škole i fakulteta, na osnovu dostupnih informacija i procjena kretanja na tržištu rada. Planirano je da ovih 14 pilot-centara budu implementirani kao koncept u cijeloj BiH nakon završetka programa. Izmjene nastavnog plana i programa uključuju i razgovore sa učenicima osnovnih i srednjih škola, te informisanje učenika o tržištu rada i mogućim posljedicama njihovih odluka.

Program zapošljavanja mladih (Youth Employment Programme YEP) koji finansira Švicarska agencija za razvoj (SDC), ima veoma sličnu misiju i aktivnosti kao UNDP YERP, te adresira iste prepoznate probleme. SDC-ov Program YEP se završava u oktobru 2011. godine. Osnovni cilj programa YEP je zapošljavanje 1200 mladih ljudi u BiH. Programski dokumenti tvrde da je do januara 2011. preko 500 mladih ljudi iz BiH našlo posao uz pomoć i podršku YEP programa. Aktivnosti na provođenju programa uključuju uspostavu 6 savjetovaništa za razvoj karijere, koje su usmjerene ka učenicima srednjih škola. Osim ovih šest klubova, postoji i mobilna jedinica za savjetovanje, koja je usmjerena ka mladim ljudima iz ruralnih i udaljenih područja, kojima se pružaju iste informacije kao i u savjetovaništima – informacije o kretanjima na tržištu rada, savjeti o usmjeravanju obrazovanja i karijere i pronalaženju posla.

Oba prethodno navedena programa pokušavaju da povežu dva podsistema – obrazovni sistem i tržište rada, te to čine kroz model informisanja i

---

⁴⁶ Vidjeti „Mladi u svijet zanimanja“, GTZ, 2010.

⁴⁷ Opštine uključene u program su: Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Tuzla, Zenica, Goražde, Livno, Istočno Sarajevo, Bihać, Prijedor, Doboj, Brčko, Vitez i Odžak.

pomaganja mladim ljudima u donošenju ispravne odluke prilikom izbora daljeg obrazovanja i karijere. Pretpostavlja se da će mehanizmi koji budi razvijeni i pilotirani u sklopu ova dva programa biti korišteni u kasnijoj praksi institucija obrazovnog sistema.

3.3. Ostali oblici saradnje i koordinacije u oblasti kreiranja i provođenja politika

Nalazi istraživanja pokazuju da ne postoji uređen institucionalni mehanizam za koordinaciju politika na entitetskom ili državnom nivou. Međutim, na lokalnom nivou postoje primjeri dobre prakse. Primjer dobre prakse je Opština Prijedor i lokalna razvojna agencija PREDA, koje su inicirale provođenje aktivne upisne politike i promjene plana i programa u lokalnim srednjim školama, te adaptaciju programa traženim profilima na tržištu rada.

Ova lokalna inicijativa je nastala kao odgovor na hiperprodukciju kadrova medicinski tehničar i ekonomski tehničar u lokalnim srednjim školama, koje su konstantno „proizvodile“ nekoliko razreda ovih profila koji su završavali na zavodu za zapošljavanje.

Opština Prijedor kroz Odjeljenje za društvene djelatnosti Opštine, u saradnji sa agencijom za lokalni razvoj PREDA, počinje aktivno da vodi upisnu politiku od 2009. godine, te utiče na određivanje broja odjeljenja učenika u lokalnim srednjim školama i broja odjeljenja određenog profila. Agencija za lokalni razvoj PREDA provodi istraživanje o kretanjima na lokalnom tržištu rada, ponudi, potražnji i prosječnom trajanju nezaposlenosti, a uvela je i anketu o interesima za upisivanje srednjih škola koja se provodi među učenicima završnih razreda osnovne škole. Lokalni službenici u administraciji i zaposleni u osnovnim školama provode savjetovanje i usmjeravanje učenika, gdje se učenici informišu o stanju na tržištu rada, potražnji za određenim obrazovnim profilima, i dužini čekanja na zaposlenje⁴⁸, te se usmjeravaju u izboru srednje škole, nakon čega Opština i menadžment lokalnih srednjih škola donosi konačnu odluku o broju odjeljenja i učenika koji će upisati određene smjerove (uz koordinaciju sa Ministarstvom prosvjete i kulture RS).

Drugi primjer dobre prakse je nastao saradnjom privatnog i javnog sektora. Federalni Zavod za zapošljavanje u saradnji sa privatnom agencijom za posredovanje u zapošljavanju Posao.ba radi na uspostavi web-stranice i portala na kome bi se nalazile informacije i praktični savjeti koji bi pomogli u donošenju odluke o usmjeravanju daljeg obrazovanja i karijere. Web-stranica će imati javni pristup, a njeno pokretanje se očekuje u maju 2011. godine.

---

⁴⁸ Vidjeti http://www.preda.rs.ba/prijedor/index.php?option=com_content&view=category&id=51:duina-ekanja-na-zaposlenje&Itemid=29&layout=default

4. Zaključci i preporuke

Poglavlje 4 prikazuje zaključke (dio 4.1) i preporuke dokumenta (dio 4.2). Preporuke su dodatno elaborirane i obuhvataju i preporuke za konkretne aktivnosti i mjere koje je potrebno sprovesti.

4.1. Osnovni zaključci

Osnovni zaključci istraživanja u sklopu pripreme ovog dokumenta su:

- Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini je visoko institucionalno fragmentiran. Iako postoje legislativni i strateški okvir na državnom nivou, ključne politike se provode na entitetskom (u RS) i lokalnom (kantonalnom u FBiH) nivou. Jedan od osnovnih problema procesa obrazovanja je nedostatak usklađenosti sa tržištem rada, zbog čega veliki broj osoba koje završe proces obrazovanja završava na zavodima za zapošljavanje.
- Tržište rada u BiH karakterišu visoke stope nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti i neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom, te niska mobilnost radne snage. Dodatni problem prouzrokuju i loše politike u oblasti zapošljavanja i nemogućnost zavoda da obavljaju svoju primarnu svrhu zbog velike opterećenosti zavoda administracijom zdravstvenog osiguranja za nezaposlene osobe.
- Evidentan je nedostatak veze između obrazovnog sistema i tržišta rada u BiH. U BiH ne postoji adekvatni mehanizmi koji prosljeđuju informacije sa tržišta rada o ponudi i potražnji radne snage mehanizmima za kreiranje politike obrazovanja. Određena zanimanja su deficitarna, dok se kod drugih zanimanja konstantno povećava broj osoba koje završavaju proces obrazovanja i registruju se kao nezaposlene osobe. Čak i u slučajevima kada tih profila nezaposlenih ima na nekom od zavoda, nezaposlene osobe nisu u mogućnosti ili ne žele da rade na drugim mjestima, tako da je mobilnost radne snage unutar BiH gotovo nepostojeća.
- Kao tri ključna razloga nedostatka povezanosti između onoga što je potrebno tržištu rada i onoga što „proizvede“ obrazovni sistem mogu se identifikovati: proces tranzicije, nedostatak privatnih pružalaca usluga obrazovanja i obuke radne snage u traženim znanjima i vještinama, te nedostatak adekvatne strategije i politika vlade na svim nivoima u BiH.
- Sistemi tržišta rada i obrazovnog sistema su usko povezani, i razmjena inputa i resursa teče dvostrano. Osim međusobno, ova dva sistema su povezana i sa drugim podsistemima, te sa ekonomskim sistemom uopšte. U sistemu koji idealno funkcioniše, obrazovni sistem snadbjeva tržište rada potrebnim kadrovima, te te kadrove obučava i daje im ključne kvalifikacije, znanja i vještine koje su potrebne tržištu rada, uz minimalni trošak sistema obrazovanja.

- Fenomeni prekomjernog obrazovanja (*overeducation*) i nedovoljnog obrazovanja (*undereducation*) su jako prisutni u BiH, jer je česta situacija da nezaposlene osobe prihvataju poslove koje su ispod njihovih kvalifikacija, što predstavlja rasipanje sredstava na obrazovanje ovih kadrova, a dešava se i da na tržištu ne postoje kadrovi koji imaju potrebna znanja za obavljanje određenih poslova, te se ovo nadomješćuje uvozom kvalifikovanih kadrova čiji je trošak značajno veći, pa se i na ovaj način smanjuje konkurentnost bh. ekonomije.
- Poboljšanje i usklađivanje kvaliteta i kvantiteta procesa obrazovanja neće imati efekta ukoliko se u obzir ne uzme i politika stvaranja novih radnih mjesta. Za kadrove koji se „proizvedu“ u obrazovnom procesu potreban je dovoljan broj, ali i radna mjesta koja su adekvatna njihovim znanjima i vještinama stečenim u procesu obrazovanja. Zbog toga je ovaj fenomen potrebno posmatrati u sklopu analize cjelokupne ekonomije. Prilikom planiranja politika procesa obrazovanja potrebno je uzeti u obzir trendove tržišta rada, ali i fiskalnu i opštu makroekonomsku sliku zemlje, te mogućnosti i izgleda za strana ulaganja u sektore ekonomije.
- Koordinacija politika javnih institucija za obrazovanje i rad i zapošljavanje je mala ili nikakva. Između entitetskih ministarstava obrazovanja i rada, te struktura za obrazovanje i rad na državnom nivou i entitetskih ministarstava ne postoji jasan mehanizam za saradnju i razmjenu podataka, zajedničku pripremu politika, niti postoje obavezujuća uputstva ili podzakonski akti koji ove institucije obavezuju na istu. Svi neophodni elementi za uspostavu mehanizma za saradnju i razmjenu podataka postoje – strateški okvir politika, legislativni okvir, analize trendova i kretanja na tržištu rada, predviđanja budućih tokova, kao i mehanizam za provođenje politike na terenu (u školama).

4.2. Preporuke dokumenta

Kao tri ključna razloga nedostatka povezanosti između onoga što je potrebno tržištu rada i onoga što „proizvede“ obrazovni sistem identifikovani su proces tranzicije, nedostatak privatnih pružalaca usluga obrazovanja i obuke radne snage u traženim znanjima i vještinama, te nedostatak adekvatne strategije i politika vlade na svim nivoima u BiH. Prva dva identifikovana faktora su izvan direktnog uticaja vlade, te se na ove faktore može uticati srednjeročnim (npr. stimulacija i poticaji za privatne pružaocce usluga obuke) i dugoročnim procesima (završetak procesa tranzicije). Preporuke ovog izvještaja koncentrisane su na mjere koje su u nadležnosti vladinih tijela, te na one koje se mogu realizovati u kratkom i srednjeročnom periodu.

Na osnovu zaključaka, analize, kao i sugestija institucija i osoba koje su konsultovane u sklopu pripreme ovog izvještaja, osnovne preporuke su kako slijedi:

- Kreirati formalnu institucionalnu vezu i koordinacioni mehanizam prilikom kreiranja politika rada i zapošljavanja i politika obrazovanja;
- Smanjiti informacionu asimetriju kroz informisanje učenika završnih razreda srednjih škola o stanju na tržištu rada i posljedicama njihovih odluka;
- Poboljšati povezanost procesa obrazovanja i tržišta rada kroz povezivanje obrazovnih institucija i poslodavaca;
- Izvršiti reviziju školskog plana i programa i adaptirati postojeće obrazovne programe vještinama i znanjima koji su traženi na tržištu rada.

Preporuke su dodatno elaborirane u tekstu ispod.

4.2.1. Kreirati formalnu institucionalnu vezu i koordinacioni mehanizam prilikom kreiranja politika rada i zapošljavanja i politika obrazovanja

Istraživanje u sklopu pripreme ovog dokumenta je pokazalo da institucionalna veza i koordinacioni mehanizam ne postoji, iako postoje svi neophodni elementi za njegovu uspostavu. Neophodni elementi za uspostavu koordinacionog mehanizma (koji su prisutni na terenu) obuhvataju:

- Strateški okvir politika – strategije zapošljavanja, reforme obrazovanja i stručnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja prepoznaju problem nedostatka povezanosti dva sistema. Akcioni planovi u sklopu strategija definišu neke od aktivnosti i mjera koje je potrebno provesti na terenu (kao što su npr. revizija i modernizacija nastavnog plana i programa, uvođenje prekvalifikacije i obrazovanja odraslih, puno provođenje profesionalne orijentacije i sl.).
- Legislativni okvir – postojeći okvir (zakoni i podzakonski akti koji uređuju oblast obrazovanja, rada i zapošljavanja) omogućava koordinaciju i povezivanje sistema.
- Analize trendova i kretanja na tržištu rada i predviđanja budućih tokova – postojeće analize zavoda za zapošljavanje daju potrebne podatke (npr. postojeću nezaposlenost po kantonima, predviđanje zapošljavanja po obrazovnim profilima po kantonima, predviđanje smanjenja radne snage po obrazovnim profilima po kantonima, identifikovane nedostatke u stručnom obrazovanju i predviđanja potrebnih znanja i vještina po kantonima itd⁴⁹).
- Mehanizam za provođenje politike na terenu (u školama) kroz program profesionalne orijentacije (vidjeti 4.2.2. ispod).

---

⁴⁹ Vidjeti npr. izvještaje Analiza tržišta rada i zapošljavanja u FBiH u 2010. godini sa procjenama za 2011. godinu, Zavod za zapošljavanje FBiH, 2011, i Osnovni pokazatelji stanja zaposlenosti i nezaposlenosti, Zavod za zapošljavanje RS, 2011

Ovu mjeru je potrebno provesti na konzistentan način uz uključivanje svih relevantnih institucija – ministarstava, zavoda, kao i partnera iz nevladinog sektora. Konkretno aktivnosti koje je potrebno provesti obuhvataju:

- (a) Uspostavu inter-resornih radnih grupa po kantonima u FBiH i na nivou RS. Kao osnova za rad inter-resornih grupa mogu poslužiti postojeće analize kretanja i predviđanja trendova na tržištu rada;
- (b) Proširivanje obuhvata i nivoa informacija u postojećim analizama kretanja i predviđanjima trendova na tržištu rada, kako bi se dobila pouzdanija i reprezentativnija informacija, na kojoj bi se gradila buduća upisna politika;
- (c) Usklađivanje akcionih planova izrađenih na osnovu strategija zapošljavanja i obrazovanja – u planove je potrebno ugraditi mjere koordinacije ove dvije politike;
- (d) Izradu formalnih podzakonskih akata na kantonalnom i entitetskom nivou (odluka vlade, uputstava i pravilnika za institucionalnu koordinaciju prilikom planiranja i provođenja mjera).

Primjeri dobre prakse na lokalnom nivou (Prijedor, vidjeti dio 3.3 iznad) pokazuju i da se mehanizmi mogu formirati i na lokalnom nivou, ali je efikasnije rješenje kreiranje ovog mehanizma u sklopu institucija koje se bave kreiranjem politika na najvišem nivou. U konkretnom slučaju u FBiH, preporučuje se kreiranje okvira za politike na entitetskom (FBiH) nivou, koji bi se kasnije na ujednačen način provodio na lokalnom (kantonalnom) nivou. Potrebno je konsolidovati predviđanja potreba tržišta rada, te ih uz pretpostavku mobilnosti radne snage uporediti sa predviđanjem proizvodnje profila kadrova u obrazovnim institucijama. Iako postoje podaci na kantonalnom nivou, konsolidacija na entitetskom nivou je praktičnija i može omogućiti uštedu javnih resursa i povećati efikasnost procesa obrazovanja. Osim ove argumentacije, dodatni argument za entiteski pristup je i to da svi kantoni nemaju visokoškolske institucije, što u slučaju lokalnih analiza može dati pogrešne podatke i predviđanja⁵⁰. U RS je provođenje mehanizama sa entitetskog na lokalni nivo (i obrnuto) jednostavnije zbog nepostojanja dodatnog nivoa vlade.

Postoji više pojedinačnih mjera kojim se može pomoći provođenje uspostave ovog mehanizma:

- Zajednički rad zavoda za zapošljavanje i ministarstava rada i obrazovanja prilikom kreiranja upisnih kvota;
- Uvođenje državnih stipendija, poticaja i subvencija za određena profesionalna usmjerenja, kao i destimulativnih mjera za određena usmjerenja itd.;
- Uključivanje privatnog sektora u provođenje ove mjere, gdje bi poslodavci finansirali obrazovanje kadrova za njihove potrebe kroz partnerstvo privatnog i javnog sektora.

---

⁵⁰ Npr. javni univerzitet u Kantonu Sarajevo obuhvata oko 70% od broja studenata i proizvodnje visokoškolskih kadrova u FBiH. Najveći broj studenata iz svih kantona upisuje studij u Sarajevu, te bi lokalne analize mogle dati pogrešnu sliku.

Izazovi koji se mogu javiti prilikom provođenja ove mjere uključuju značajan broj viškova nastavnog osoblja za vještine koje nisu tražene na tržištu rada ili nastavno osoblje (i nastavni proces) koji pruža obuku na zastario ili neadekvatan način. Izazov se može odnositi i na manjkove nastavnog osoblja koje je u mogućnosti da nastavni proces obavlja na adekvatan način. Na strani obrazovnog sistema je inertnost adaptacije često uzrokovana nedostatkom volje da se promijeni obrazovna politika zbog nedostatka resursa ili nevoljnosti da se naprave promjene koje za posljedicu mogu imati otpuštanje većeg broja nastavnika. Ova pojava je posebno vidljiva u manjim zajednicama, gdje lokalne škole svake godine „proizvedu“ nekoliko odjeljenja učenika srednjih škola sa zvanjima koja su najzastupljenija na lokalnom zavodu za zapošljavanje, ili sa zvanjima koja su bila potrebna na tržištu rada prije 30 godina, ili proizvedu učenike koji imaju neadekvatna znanja⁵¹. Suočavanje sa ovim problemom će zahtijevati spremnost donosilaca odluka na politički nepopularne mjere, kao što su otpuštanje većeg broja nastavnika, značajne izmjene programa, značajna ulaganja u modernizaciju nastavnog procesa, ali u nekim slučajevima i zatvaranje ili potpunu transformaciju škola. Kao najbolji argument u raspravama po ovom pitanju može poslužiti upoređivanje broja nastavnika koji bi trebali biti zbrinuti socijalnim programima i broja učenika koji neadekvatnim obrazovanjem postaju teren socijalnih službi i službi zapošljavanja, te upoređivanje troška socijalnog zbrinjavanja nastavnika sa troškom socijalnog zbrinjavanja učenika i troškova njihovog obrazovanja za evidenciju zavoda za zapošljavanje.

4.2.2. Smanjiti informacionu asimetriju kroz informisanje učenika završnih razreda srednjih škola o stanju na tržištu rada i posljedicama njihovih odluka

Jedan od osnovnih uzroka problema nezaposlenosti nakon izlaska iz procesa obrazovanja, uz prisutnu neefikasnost i strukturalne probleme tržišta rada, je i informaciona asimetrija⁵² (*information asymmetry*) kod učenika završnih razreda osnovnih i srednjih škola. Uz profesionalnu orijentaciju koja se provodi, učenike je neophodno informisati o tome kakvo je stanje na tržištu rada, kakva su očekivana kretanja (na osnovu poznatih informacija), koji su traženi profili na tržištu rada i kakve su posljedice njihovih odluka. Najbolji način da se provede ova mjera je višekratno savjetovanje, te se preporučuje da se ovom pitanju posveti velika pažnja, i da se po mogućnosti uključe i druge osobe koje mogu uticati na odluku (roditelji i sl.). Ovom pitanju je potrebno posvetiti pažnju, jer eventualne greške u ovoj odluci imaju široku

---

⁵¹ Anegdotalni primjeri sa terena govore o lokalnim zajednicama sa više stotina frizera na zavodima za zapošljavanje, školama koje svake godine proizvedu 50-60 učenika sa srednjoškolskom stručnom spremom „daktilograf“, o školama u kojima je još uvijek zastupljen ruski jezik kao prvi strani jezik ili školama koje proizvode metalske radnike koji nikada nisu vidjeli mašine za obradu metala.

⁵² Pojam informaciona asimetrija se odnosi na pogrešne percepcije ili nedostatak informacija koje imaju dvije strane u poslovnom odnosu. U konkretnom slučaju se odnosi na pogrešne percepcije, očekivanja i nedostatak informacija koje imaju učenici osnovnih škola prilikom upisivanja u srednje škole, i učenici srednjih škola prilikom donošenja odluke o upisu na fakultet.

implikaciju i na pojedinačnog donosioca odluke, ali i na opšte stanje u društvu (rast nezaposlenosti, rasipanje resursa na nepotrebno obrazovanje i drugi vezani društveni problemi).

Uvođenje savjetovanja se može provesti na više načina. Jedan od načina je proširivanje procesa profesionalne orijentacije za nove sadržaje. Uz postojeći sadržaj, učenicima bi bile proslijeđene informacije i edukacija o sadržajima koji su relevantni za izbor srednje škole (i zanimanja). Drugi mogući koncept su savjetovališta koja bi djelovala u okviru škola, bilo kao fiksni centri ili ad hoc uspostavljene jedinice za savjetovanje (na način na koji se provode savjetovališta u sklopu UNDP YERP i SDC YEP programa). Treći mogući koncept je korištenje postojećih i izgradnja novih *online* resursa za pomoć u donošenju odluke za daljnje obrazovanje i razvoj karijere, kao i njihova eventualna nadgradnja.

Moguće je i provođenje sve tri opcije istovremeno. Međutim, zbog čestih zloupotreba i neefikasnosti prilikom kreiranja stalnih struktura⁵³, kao što su u ovom slučaju stalna savjetovališta za zapošljavanje, preporučuje se nadogradnja procesa profesionalne orijentacije uz povezivanje sa postojećim i nadograđenim online resursima. Aktivnosti koje bi bilo potrebno provesti u sklopu postizanja smanjenja informacione asimetrije su:

- A. Osnivanje radne grupe/grupa za reviziju i nadogradnju procesa profesionalne orijentacije;
- B. Provođenje profesionalne orijentacije na ujednačen način u svim školama u BiH (u FBiH se profesionalna orijentacija provodi u svim školama, dok je u RS još uvijek potrebno sprovesti profesionalnu orijentaciju u značajnom broju škola);
- C. Nadogradnja postojećeg programa profesionalne orijentacije - uvođenje mehanizma za informisanje đaka završnih godina o posljedicama izbora obrazovne institucije za naredni proces obrazovanja, te informisanje o trenutnom stanju i predviđanjima kretanja na tržištu rada. Ovo je najbolje izvršiti kroz uključivanje roditelja i drugih osoba koje mogu uticati na donošenje odluka. Na ovaj način se odgovornost prenosi na donosioca odluka, a ne na sistem („državu“);
- D. Izgradnju online alata koji mogu pomoći učenicima prilikom donošenja odluke o zanimanju, te povezivanje ovih alata (promocija alata) sa procesom profesionalne orijentacije.

Kao i kod prethodne preporuke (vidjeti 4.2.1. iznad), izazovi koji mogu biti vezani za provođenje ove mjere obuhvataju politički nepopularne promjene unutar obrazovnog sistema (smanjenje nastavnog osoblja i škola za kojima više neće biti potražnje). Sa druge strane, ova mjera može smanjiti značajan

---

⁵³ Prilikom provođenja ideja ovog tipa na terenu, u tijelima koje su u strateškim dokumentima dizajnirane sa ambicioznim ciljevima se često angažuju osobe koje su prethodno obavljale druge poslove, te ove osobe za „novi“ posao nemaju niti interesa niti kvalifikacija. Krajni ishod obično bude povećanje troškova administracije bez realnih efekata na ispunjavanje ciljeva zbog kojih su osnovani ovakvi centri.

pritisak na socijalne fondove i zavode zapošljavanja. Pretpostavlja se da će ova mjera uticati na smanjenje rasta nezaposlenosti osoba koje završavaju proces obrazovanja, a osobe koje svojevrijemno izaberu zanimanja za kojima neće biti potražnja će snositi veći dio odgovornosti za svoje odluke.

4.2.3. Poboljšati povezanost procesa obrazovanja i tržišta rada kroz povezivanje obrazovnih institucija i poslodavaca

Analize i strateški dokumenti pokazuju da poslodavci nisu zadovoljni kvalitetom obrazovanja, te da upošljavanje novih radnika bez radnog iskustva zahtijeva značajna ulaganja poslodavca u znanja i vještine potrebne za obavljanje različitih djelatnosti. Evidentan je nedostatak ovih sadržaja u obrazovnim planovima i programima.

Nedostatak na koji se najčešće referiraju poslodavci je iskustvo u praktičnom radu. Primarna mjera bi trebala biti uspostava saradnje obrazovnih institucija sa poslodavcima kroz omogućavanje obavljanja učeničkih i studentskih praksi u realnom radnom okruženju (kod stvarnih poslodavaca). Model radne prakse koji je funkcionisao do 1992. godine potrebno je modernizirati i ponovo uspostaviti za sve škole koje ne mogu učenicima omogućiti obavljanje stvarne prakse u sklopu svojih institucija.

Konkretno aktivnosti koje je potrebno provesti obuhvataju:

- (a) Revizija škola kako bi se utvrdilo da li je praksa koja se obavlja u okviru škole adekvatna zahtjevima tržišta rada;
- (b) Obavljanje konsultacija sa poslodavcima kako bi se utvrdili tačni nedostaci po pitanju specifičnih tehničkih vještina i drugih zahtjeva (npr. *soft skills*);
- (c) Identifikacija i uključivanje drugih interesnih grupa u proces – ministarstva rada, obrazovanja, privrede i druga nadležna ministarstva, donatori i druge bilateralne agencije itd.

Provođenje ovih mjera će zahtijevati sredstva i saradnju sa poslodavcima, te sklapanje ugovora i izmjene zakonskih propisa. Ove mjere će također omogućiti povezivanje osoba u procesu obrazovanja sa poslodavcima i tržištem rada, te će im omogućiti lakšu tranziciju (pronalazak zaposlenja) na kraju procesa obrazovanja.

Saradnju sa poslodavcima moguće je uspostaviti i u domenu razvoja obrazovne infrastrukture kroz partnerstvo privatnog i javnog sektora. Sredstva koja se izdvajaju za obrazovanje se u najvećoj mjeri usmjeravaju na finansiranje tekućih troškova, dok se svega nekoliko procenata odvađa za razvoj obrazovne infrastrukture. Uspostavljanje saradnje sa poslodavcima, osim u dijelu organizovanja praksi, moguće je uspostaviti i u razvoju istraživačkih laboratorija, sportskih sala, učionica i drugih kapaciteta kroz

sponzorstvo privatnog sektora. Poslodavce je također potrebno uključiti i u aktivno upravljanje školama kroz uključivanje u školske odbore, te u kreiranje politika kroz učešće u procesu revizije i poboljšanja nastavnih planova i programa.

Ključni izazovi za provođenje ovih mjera su aktualna situacija na tržištu rada – smanjenje broja zaposlenih i smanjenje troškova kao posljedica ekonomske krize, i interes poslodavaca za učešće u provođenju ovih mjera. Do 1990-tih godina je interes poslodavaca za provođenje mjere bio neupitan, jer je najveći dio proizvodnih preduzeća bio u državnom vlasništvu. Danas je proizvodni sektor većinom u privatnom vlasništvu, pa je interes poslodavaca moguće ostvariti na drugačiji način. Za provođenje ovog programa biće potrebno obezbijediti značajna sredstva. Dio sredstava je potrebno planirati za finansiranje troškova učeničkih praksi („praktikantske plate“), a dio sredstava će biti potrebno obezbijediti za poslodavce – kroz direktne subvencije ili drugu vrstu poticaja za prihvatanje praktikanata na obuku⁵⁴.

4.2.4. Izvršiti reviziju školskog plana i programa i adaptirati postojeće obrazovne programe vještinama i znanjima koji su traženi na tržištu rada

Školski plan i program je potrebno revidirati u skladu sa znanjima i vještinama koje su tražene na tržištu rada. Neophodno je uvažiti zahtjeve poslodavaca i adaptirati ishod obrazovnog procesa zahtjevima poslodavaca (koji se tiču i potrebnih profila, znanja i vještina). U praksi će ovo značiti da će osim adaptacije postojećih programa, ponovnog uvođenja i modernizacije radne prakse i sl, biti potrebno uvesti i potpuno nove sadržaje u nastavni plan i program, kao što su npr. komunikacione i prezentacijske vještine i sl. (tzv. *soft skills*), u skladu sa zahtjevima poslodavaca koja su već definisana u istraživanjima koje provode zavodi za zapošljavanje. Provođenje ove mjere će uključivati multisektoralne radne grupe i blisku saradnju sa poslodavcima.

Najveći problemi i propusti u pripremi učenika za tržište rada uočeni su u srednjoškolskom obrazovanju. Zbog toga, ovom stepenu obrazovanja treba dati prioritet prilikom adresiranja problema. Ovo se u najvećoj mjeri odnosi na stručne škole i zanimanja, čiji učenici često stižu stručna zvanja sa neadekvatnim vještinama, te nakon završetka obrazovanja upošljavanje ovog profila zahtijeva velika ulaganja vremena i finansijskih sredstava poslodavaca za obuku ovih kadrova. Kao rezultat ovakve situacije, poslodavci često nemaju interes za angažovanjem ovih kadrova, pa ih veliki broj završava kao osobe registrovane kod zavoda za zapošljavanje, ili su prinuđeni da prihvataju zanimanja koja su ispod njihovih kvalifikacija

---

⁵⁴ Npr. poticaji za društveno odgovorna preduzeća, oslobađanja plaćanja poreza ili doprinosa, omogućavanje lakšeg pristupa kreditima kod razvojnih banaka i sl.

(*overeducation*), ili zanimanja za koja je potrebna značajna prekvalifikacija (*mismatch*).

Dio mjera se već provodi kroz aktivnosti Savjetodavnog vijeća za stručno obrazovanje i obuku. Vijeće je u saradnji sa nadležnim ministarstvima pristupilo izradi strategije i akcionih planova, a u narednim fazama je planirano provođenje aktivnosti u smjeru poboljšanja stručnog obrazovanja i obuke. Postoje i pokušaji individualnih škola, koje su izvršile adaptaciju vlastitih programa i prostorija, najčešće uz bilateralnu saradnju sa partnerskim školama ili donatorima. Iako su neke od stručnih škola ostvarile dobre rezultate, ovom pitanju se do sada nije pristupalo sistemski.

Osnovni instrument politika kojim raspolaže javni sektor je finansiranje obrazovnih institucija. Same obrazovne institucije često djeluju kao zasebni entiteti, te se ne uključuju u kreiranje politika i njihovu primjenu na terenu (uz izuzetke dobrih praksi navedenih iznad). Ključni razlog za ovakav stav je nedostatak mjerenja učinka, motivacije i nagrađivanja uspješnog nastavnog osoblja i uspješnih institucija. Provođenje dijela planiranih mjera u reformi obrazovnog sistema (mjerenje učinka nastavnog osoblja, uvođenje kontrole i standarda kvaliteta u obrazovanju) će omogućiti razlikovanje između uspješnih i efikasnih obrazovnih institucija, i onih koji to nisu. Kreatori politika obrazovanja (ministarstva obrazovanja na svim nivoima) trebaju vezati finansiranje obrazovnih institucija sa učinkom, uz uvažavanje specifičnosti određenih institucija i njihovog značaja (npr. institucije vezane za umjetnost i kulturu i sl.). U konkretnom slučaju to znači da obrazovne institucije koje privlače manje upisanih osoba, ostvaruju lošije rezultate (*education outcomes*), čiji nastavnici i učenici ostvaruju slabije rezultate, trebaju dobijati manje javnih sredstava od onih koje su uspješnije. Obrazovni sistem treba stimulisati uspješne, i ohrabrivati (pozitivnu) konkurenciju između institucija.

Konkretno aktivnosti koje je potrebno provesti obuhvataju:

- (a) Uspostava stalnog ili privremenog tijela za reviziju školskih planova i programa, kao i stručnih praksi koje se obavljaju u okviru obrazovne institucije. Ovo tijelo mora uključivati poslodavce i njihove zahtjeve;
- (b) Revizija planova i programa stručnih praksi;
- (c) Identifikovati ključna područja za ulaganje budžetskih i donatorskih sredstava u oblasti stručnog razvoja i obrazovanja (npr. razvoj laboratorija, radionica u sklopu škola i slično);
- (d) U dijelu u kome javni sektor nije u mogućnosti da ponudi adekvatno obrazovanje i obuku, otvoriti prostor privatnim obrazovnim institucijama i pružaocima usluga, koji bi djelovali kroz partnerstvo privatnog i javnog sektora;
- (e) Uvesti politiku stipendiranja na svim nivoima vlade u BiH – politika stipendiranja treba uvažavati više kriterija. Prije svega treba uvažiti potrebe razvoja BiH (na osnovu potreba i predviđanja definisanih u razvojnim strategijama i strategijama zapošljavanja), potrebe tržišta

- rada, potrebe lokalnih zajednica i individualne potencijale. Dosadašnja politika stipendiranja koja se provodila uglavnom na lokalnom nivou je imala primarno socijalni karakter, te kao takva nije dala adekvatne rezultate. Predlaže se redefinisanje postojećih politika i potpuno preusmjeravanje značajnih postojećih sredstava za stipendiranje porodica poginulih boraca i socijalno ugroženih porodica u skladu sa izmjenjenim kriterijumima, ili nadogradnja postojećih kriterija sa procjenjenim potrebama razvoja i tržišta rada;
- (f) Revitalizirati centre za prekvalifikaciju – do 1992. u BiH je postojalo 8 centara za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Danas djeluje samo jedan centar ovog tipa (u Unsko-Sanskom Kantonu). Potrebno je ponovo pokrenuti ove centre, kako bi podržali napore obrazovnih institucija.

Dva ključna izazova u provođenju ove mjere su interes poslodavaca da se ova mjera provede i politička spremnost donosilaca odluka da naprave korjenite promjene u procesu obrazovanja. Društvena odgovornost poslodavaca sama po sebi, bez poticaja koje je prate, će imati značajno manji efekat. Za korjenite promjene u procesu obrazovanja potrebna je politička spremnost, jer će političke snage koje se upuste u proces reforme potrošiti značajan politički kapital. Provođenje reformi obrazovanja će dovesti do otpuštanja značajnog broja nastavnog osoblja koje nikada nije trebalo da bude dio nastavnog procesa, ali i potaknuti brojne druge promjene u društvu. Da li u BiH za to postoji spremnost?

Reference:

- „Funkcionalni pregled tržišta rada u Bosni i Hercegovini“, EU CARDS, 2005
- „Funkcionalni pregled sektora obrazovanja u Bosni i Hercegovini“, EU CARDS, 2005
- “Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008–2015”, Vijeće ministara BiH, 2008
- „Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan 2009“, European Training Foundation, 2009
- „Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini – kvalitet, kreativnost i inovativnost?” – Centar za politike i upravljanje, 2010
- „Statistika obrazovanja – bilten“, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2010.
- „Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014“, Vijeće/Savjet ministara BiH, 2010
- “Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina?”, World Bank, 2009
- „SME Mapping“, IFC/SEED, 2005
- „Tržište rada i cjeloživotno učenje“, Omer Korjenić, Most, 2007
- „Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report“, Delegation of the European Commission, 2009
- „Tertiary Education Systems and Labour Markets“, OECD, 2007
- „Higher Education and Labour Market“, Stephen Machin, Sandra McNally, CentrePiece Autumn 2007
- “Strategija zapošljavanja Federacije BiH“, Ministarstvo za rad i socijalna pitanja FBiH, 2007
- „Linking Education Policy to Labour Market Outcomes“, Tazeen Faslih, World Bank, 2008
- „Analiza tržišta rada i zapošljavanja u FBiH u 2010. godini sa procjenama za 2011. godinu“, Zavod za zapošljavanje FBiH, 2011
- „Osnovni pokazatelji stanja zaposlenosti i nezaposlenosti“, Zavod za zapošljavanje RS, 2011
- „Mladi u svijet zanimanja“, GTZ, 2010

Linkovi

Članak „Drastično povećan broj nezaposlenih sa VSS: Sa fakulteta na biro“, Dnevni Avaz, 03.04.2011 <http://www.dnevniavaz.ba/vijesti teme/29126-drasticno-povecan-broj-nezaposlenih-sa-vss-s-fakulteta-na-biro.html>

Center za poklično obrazovanje Republike Slovenije www.cpi.rs

ILO Labour Statistics (LABOR STA) baza podataka, <http://laborsta.ilo.org/>

http://www.preda.rs.ba/prijedor/index.php?option=com_content&view=category&id=51:duina-ekanja-na-zaposlenje&Itemid=29&layout=default

Aneks 1 – Statistika obrazovanja u BiH

Tabela 1 – Statistika osnovnog obrazovanja 2005/2010

	Šk. 2004/2005. g.	Šk. 2009/2010. g.
Ukupan broj škola (osmogodišnje i devetogodišnje)	1.887	1.877
Ukupan broj odjeljenja	16.396	16.888
Ukupan broj kombiniranih odjeljenja	1.863	1.890
Ukupan broj nastavnika	22.136	23.899
Ukupan broj nastavnika na određeno vrijeme	3.954	2.258
Ukupan broj učenika	380.696	358.967
Ukupan broj učenica od ukupnog broja učenika	184.872	170.597

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 2 – Statistika sredjoškolskog obrazovanja 2005/2010

	Šk. 2004/2005. g.	Šk. 2009/2010. g.
Ukupan broj srednjih škola	303	308
Ukupan broj odjeljenja	6.052	5.942
Ukupan broj nastavnika	11.184	11.248
Ukupan broj učenika	164.743	145.687
Broj učenica	81.985	72.540
Broj učenika koji je završio srednju školu	44.773	42.372

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 3 – Statistika visokoškolskog obrazovanja 2005/2010

	Šk. 2004/2005.	Šk. 2009/2010.
Broj visokoškolskih ustanova	113	147
Ukupan broj studenata	84.475	109.579
Broj upisanih redovnih studenata	62.233	89.306
Broj upisanih vanrednih studenata	22.242	17.963
Broj studenata koji su završili studij	8.127	16.581

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 4 – Broj institucija u visokom obrazovanju

	Broj institucija	Više škole	Universities				Vjerski fakulteti
			Univerziteti	Fakulteti		Akademije	
				Organizacione jedinice			
2006/2007	30	12	18	130	10	4	
2007/2008	41	16	21	143	10	4	
2008/2009	39	15	20	140	10	4	
2009/2010	43	17	22	147	10	4	

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 5 – Studenti u visokoškolskim institucijama

	Ukupno studenti			Redovni			Vanredni			Učenje na daljinu		
	Svi	M		Svi	M	Ž	Svi	M	Ž	Svi	M	Ž
		Ž	Ž									
2006/2007	99.557	44.402	55.155	71.128	31.381	39.747	28.429	13.021	15.408			
2007/2008	104.938	46.314	58.624	78.533	34.335	44.198	26.405	11.979	14.426			
2008/2009	105.358	46.326	59.032	84.144	36.838	47.306	21.214	9.488	11.726			
2009/2010	109.579	48.183	61.396	89.306	39.008	50.298	17.963	8.017	9.946	2.310	1.158	1.152

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 6 – Nastavni kadar u visokom obrazovanju

	UKUPNO	Žene	Nastavni kadar - puno radno vrijeme		Nastavni kadar part-time	
			Svi	Žene	Svi	Žene
2006/2007						
2007/2008	5.222	1.998	3.843	1.583	1.379	415
2008/2009	5.204	2.095	3.936	1.657	1.268	438
2009/2010	8.391	3.244	4.639	1.919	3.752	1.325

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Aneks 2 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje

Tabela 7 – Budžetska izdvajanja za obrazovanje

	2006	2007	2008	2009
Ukupno	185.571.500	210.707.400	100.128.790	n/a
Osnovno obrazovanje	73.160.200	79.736.600	n/a	n/a
Srednjoškolsko obrazovanje	50.427.300	53.561.500	n/a	n/a
Visoko obrazovanje	43.511.000	53.950.000	n/a	n/a
Naučne institucije	2.700.000	3.400.000	n/a	n/a
Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke	15.773.000	20.059.300	n/a	n/a

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Tabela 8 – Srednjoškolsko i visoko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika i studenata

Srednjoškolsko i visoko obrazovanje - izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata i učenika	Učenika i studenata	Budžetska sredstva	BDP (KM)	Izdvajanje iz budžeta u KM za jednog učenika/studenta	Procenat BDP % koji se troši na obrazovanje
2006/2007	260.054	185.571.500	17.990.000.000,00	714	1,03
2007/2008	259.603	210.707.400	39.880.000.000,00	812	0,53
2008/2009	251.045	100.128.790	42.030.000.000,00	399	0,24
2009/2010	256.493		40.610.000.000,00	0	0,00

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Tabela 9 – Srednjoškolsko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika

Srednjoškolsko obrazovanje - izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj učenika	Učenika	Budžetska sredstva	BDP (KM)	Izdvajanje iz budžeta u KM za jednog učenika	Procenat BDP % koji se troši na obrazovanje
2006/2007	160.497	73.160.200	17.990.000.000,00	456	0,41
2007/2008	154.665	79.736.600	39.880.000.000,00	516	0,20
2008/2009	145.687		42.030.000.000,00	0	0,00
2009/2010	146.914		40.610.000.000,00	0	0,00

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Tabela 10 – Visoko obrazovanje – izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata

Visoko obrazovanje - izdvajanja iz budžeta u odnosu na broj studenata	Studenata	Budžetska sredstva	BDP (KM)	Izdvajanje iz budžeta u KM za jednog studenta	Procenat BDP % koji se troši na obrazovanje
2006/2007	99.557	43.511.000	17.990.000.000,00	437	0,24
2007/2008	104.938	53.950.000	39.880.000.000,00	514	0,14
2008/2009	105.358		42.030.000.000,00	0	0
2009/2010	109.579		40.610.000.000,00	0	0

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, vlastiti proračun

Aneks 3 – Zaposlenost prema Istraživanju radne snage u BiH

Tabela 11 - Učešće u radnoj snazi prema starosnim grupama i spolu, 2009. godina

<i>Dob</i>		15-24	25-49	50-64	15-64	15+
Stopa aktivnosti (%)		33	69	41	53	44
	-muškarci	40	85	55	67	56
	-žene	24	53	28	40	32
Stopa zaposlenosti (%)		17	53	34	40	33
	-					43
	muškarci	22	67	45	51	
	- žene	11	40	24	29	24
Stopa nezaposlenosti (%)		49	23	17	25	24
	-					23
	muškarci	47	21	18	23	
	- žene	53	25	15	26	26

Izvor: Istraživanje radne snage, ILO, 2009

Tabela 12 - Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva i stopa zaposlenosti mladih u 2008. godini

	EU2 5	EU1 5	IRS	SLO	CR O	RU	TR	BiH	FBI H	RS	BD
Total	65,9	67,3	67,6	68,6	47,1	59,0	42,8	33,6	31,8	37,3	25,1
Mladi	37,6	41,0	46,0	38,4	28,8	24,8	30,6	17,4	15,7	21,1	15,3

*

Izvor: ILO, 2009

Tabela 13 - Stope obrazovnog postignuća, 2009, procenti

	<i>Osnovno</i>	<i>Srednje</i>	<i>Tercijarno</i>	<i>Svi nivoi</i>
Radnosposobno stanovništvo	45,3	47,6	7,1	100
-				
muškarci	34,2	57,5	8,3	100
- žene	55,7	38,3	6,0	100
U radnoj snazi	22,9	65,0	12,1	100

-	muškarci	21,2	68,4	10,4	100
	- žene	25,7	59,3	15,0	100
Zaposleni		22,4	63,3	14,3	100
-	muškarci	20,0	67,8	12,2	100
	- žene	26,4	55,7	17,9	100
Nezaposleni		24,6	70,2	5,1	100
-	muškarci	25,8	69,9	4,3	100
	- žene	23,6	70,0	6,4	100
Neaktivni		62,7	34,1	3,2	100
-	muškarci	50,8	43,5	5,6	100
	- žene	69,9	28,4	1,6	100

Izvor: Istraživanje radne snage, ILO, 2009

Tabela 14 - Karakteristike radne snage prema nivou obrazovanja kao procenat radno sposobnog stanovništva

Obrazovanje	Osnovno	Srednje	Tercijarno
Radno sposobno stanovništvo	100	100	100
- muškarci	100	100	100
- žene	100	100	100
U radnoj snazi	22,0	59,6	74,5
- muškarci	34,8	66,8	70,2
- žene	14,7	49,4	80,0
Zaposleni	16,3	44,1	66,8
- muškarci	25,2	51,0	63,5
- žene	11,2	34,4	71,3
Nezaposleni	5,7	15,5	7,6
- muškarci	9,8	15,8	6,7
- žene	3,5	15,0	8,8
Neaktivni	78,0	40,4	25,5
- muškarci	65,2	33,2	29,8
- žene	85,4	50,6	18,8
Stopa nezaposlenosti	25,9	26,0	10,2
- muškarci	28,2	23,7	9,6
- žene	23,6	30,3	10,9

Izvor: Istraživanje radne snage, ILO, 2009

Aneks 4 – Legislativa u oblasti obrazovanja

Osnovno i srednje obrazovanje - Zakoni na državnom nivou

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj 88/07)

Zakon o Agenciji za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje („Službeni glasnik BiH“ broj 88/07)

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03)

Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08)

Osnovno i srednje obrazovanje - Entitetski zakoni

Zakon o osnovnoj školi („Službeni list SR BiH“, broj 39/90 i „Službeni list R BiH“, br. 3/93, 24/93 i 13/94)

Zakon o srednjoj školi („Službeni list SR BiH“, broj 39/90 i „Službeni list R BiH“, br. 3/93, 24/93, 13/94 i 33/94)

Zakon o ustanovama („Službeni list R BiH“, br. 6/92, 8/93 i 13/94)

Zakon o priznavanju stečenog obrazovanja u inostranstvu državljanima R BiH koji su izbjegli za vrijeme ratnog stanja («Službeni list R BiH» broj 22/93)

Zakon o dokazivanju stečene školske odnosno stručne spreme («Službeni list SR BiH» broj 1/83 i „Službeni list R BiH“ broj 2/96)

Zakon o nostrifikaciji i ekvivalenciji inostranih školskih svjedočanstava („Službeni list SR BiH“ broj 7/88)

Zakon o prosvjetnoj inspekciji („Službeni list SR BiH“, broj 28/77 i 16/82)

Zakon o osnovnoj školi („Službeni glasnik RS“)

Zakon o srednjoj školi („Službeni glasnik RS“)

Visoko obrazovanje - Zakoni na državnom nivou

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj 59/07)

Zakon o izmjeni i dopuni Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj 59/09)

Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinaciji unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 43/09)

Visoko obrazovanje - Entitetski zakoni

Zakon o stručnim nazivima koji se stiču u visokoškolskim ustanovama („Službeni list SR BiH“, broj 14/67)

Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske, (Službeni glasnik RS br. 85/06)

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o visokom obrazovanju, (Službeni glasnik RS br. 30/07)

Visoko obrazovanje - Kantonalni zakoni (FBiH)

1. Tuzlanski kanton - Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o izmjenama Zakona o visokom obrazovanju („Službene novine Tuzlanskog kantona“ broj 8/08, broj 11/09, 12/09)

2. Kanton Sarajevo - Zakon o visokom obrazovanju („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 43/08)
3. Zeničko-dobojski kanton - Zakon o visokom obrazovanju („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“ broj 6/09)
4. Unsko-sanski kanton - Zakon o visokom obrazovanju („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona broj 8/09)
5. Zapadnohercegovački kanton - Zakon o visokom obrazovanju („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“ broj 10/09)
6. Kanton 10 - Zakon o visokom obrazovanju („Narodne novine Hercegbosanske županije“ broj 9/09)
7. Bosansko-podrinjski kanton Goražde - Zakon o visokom obrazovanju („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde“ broj 2/10)
8. Posavski kanton - Zakon o visokom obrazovanju („Narodne novine Županije Posavske“ broj 1/10)

Aneks 5 – Statistika tržišta rada u BiH prema Istraživanju radne snage

Tabela 15 – Stope aktivnosti stanovništva u BiH (u hiljadama)

	Ukupno / Total			Muški / Male			Ženski / Female			
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009	
1. Ukupno stanovništvo (3+6+7)	3.315	3.211	3.129	1.613	1.566	1.523	1.703	1.645	1.605	1. Total population (3+6+7)
2. Radno sposobno stanovništvo	2.725	2.649	2.594	1.317	1.278	1.252	1.408	1.371	1.342	2. Working age population
3. Radna snaga (4+5)	1.196	1.162	1.132	760	729	703	436	433	428	3. Labour force (4+5)
4. Zaposleni	850	890	859	557	573	541	292	317	318	4. Person in employment
5. Nezaposleni	347	272	272	203	156	163	144	116	110	5. Unemployed
6. Neaktivni	1.529	1.486	1.463	557	549	549	972	938	914	6. Inactive
7. Osobe mlađe od 15 godina	590	563	534	296	289	271	294	274	263	7. Person under the age of 15
8. Osobe 15-64 godina	2.235	2.120	2.088	1.107	1.048	1.031	1.128	1.071	1.057	8. Person 15-64 years
Stope / Rates (%)										
Stopa aktivnosti	43,9	43,9	43,6	57,7	57,1	56,2	31,0	31,6	31,9	Activity rate
Stopa zaposlenosti	31,2	33,6	33,1	42,3	44,9	43,2	20,8	23,1	23,7	Employment rate
Stopa nezaposlenosti	29,0	23,4	24,1	26,7	21,4	23,1	32,9	26,8	25,6	Unemployment rate
Udio stanovništva ispod 15 godina	17,8	17,5	17,1	18,3	18,4	17,8	17,3	16,7	16,4	Share of population under the age of 15
Udio stanovništva 15-64 godina	67,4	66,0	66,7	68,6	66,9	67,7	66,2	65,1	65,8	Share of population from 15 to 64 years of age

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Istraživanje radne snage/Labour Force Survey, 2009

Tabela 16 – Radno sposobno stanovništvo prema školskoj spremi i polu (u hiljadama)

	Ukupno / Total			Muški / Male			Ženski / Female			
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009	
Ukupno	2.725	2.649	2.594	1.317	1.278	1.252	1.408	1.371	1.342	Total
Osnovna škola i manje	1.297	1.242	1.176	483	450	428	814	792	748	Primary school and less
Srednja škola	1.252	1.229	1.234	733	729	720	518	500	514	Secondary school
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	176	178	184	101	100	104	76	78	80	College, university, masters, doctoral degrees
Struktura / Structure (%)										
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
Osnovna škola i manje	47,6	46,9	45,3	36,7	35,2	34,2	57,8	57,8	55,7	Primary school and less
Srednja škola	45,9	46,4	47,6	55,7	57,0	57,5	36,8	36,5	38,3	Secondary school
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	6,5	6,7	7,1	7,6	7,8	8,3	5,4	5,7	5,9	College, university, masters, doctoral degrees

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Istraživanje radne snage/Labour Force Survey, 2009

Aneks 6 – Lista kontakata i konsultacija u sklopu pripreme izvještaja

Ime	Organizacija	Pozicija
Omer Korjenić Haris Huskić	Federalni Zavod za zapošljavanje	Načelnik sektora Načelnik sektora
Tanja Joksimović	Zavod za zapošljavanje RS – CISO Centar	Ekspert za zapošljavanje
Emir Suljagić	Ministarstvo obrazovanja Kantona Sarajevo	Ministar
Džana Kadribegović	Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH	Pomoćnik ministra
Erol Mujanović	UNDP YERP	Projekt Menadžer
Mevlida Kunojisić Vlajić	Taldi	Direktor
Miroslav Vukajlović Nenad Kovačić	Spektar Banja Luka	Direktor Savjetnik
Edin Mehić	Posao.ba	Direktor
Katarina Vučković	PRONI Brčko	Projekt Menadžer
Ranko Markuš	SDC/GOPA YEP	Ekspert za zapošljavanje mladih